

Fæstebonde - selvejerbonde

Af Gunnar Kjær Mortensen
Slotsgade 26, Tranekær

Denne artikel skal i anledning af stavnsbåndsjubilæet fortælle lidt om fæstebøndernes kår for 200 år siden, belyst ved en enkelt gårds historie.

Et andet hovedformål er at vise, hvorledes man kan finde frem til en ejendoms historie og dermed belyse livsvilkårene for ejendommens beboere. Artiklens hovedvægt er lagt på tiden før 1800, hvor de fleste gårde var fæstegårde underlagt godser eller hovedgårde. Som eksempel har jeg valgt gården "Vester Fuglebæk" på Boddum, som undertegnede beboede i tidsrummet 1979-1987.

Når man skal finde en ejendoms historie, så er indgangsnøglen ejendommens matrikelnummer, - i dette tilfælde matr. nr. 15-a af Boddum by, Boddum. Med dette som udgangspunkt kan man forespørge på tinglysningskontoret i Thisted. Om ejendommens ejere før 1979 kunne de oplyse om følgende skøder:

Laurits S. Hansen (Laurits Hansen lagde jorden til sin egen gård og frastykkede bygningsparcellen på 3087 m²).

28.7.1938 tinglyst skøde fra Niels Hove til Viggo Hove.

Tinglysningskontoret oplyste, at ældre skøde- og panteprotokoller var afleveret til Landsarkivet i Viborg, og kunne samtidig oplyse på hvilken side, man kunne finde ejendommens blad i den foregående protokol.

På biblioteket i Hurup har jeg engang lånt en slægtsbog "Slægten Hove fra Boddum sogn" (Nordisk Slægtsforskning ApS, 1979). Af denne bog fremgår det, at slægten skulle have boet på "Vester Fuglebæk" siden 1836.

På landsarkivet i Viborg opsøgte jeg registret over skøde- og panteprotokoller nr. B 34 for Hassing og Refs herreder, hvor der findes et realregister ca. 1870 - 1958 for Boddum sogn (bestillingsnr. SP 145). Ved at slå op på det sidetal, jeg havde fået oplyst fra tinglysningskontoret, fandt jeg ejendommen matr.nr. 15-a af Boddum. Under rubrikken "adkomster" var anført følgende skøder:

28.07.1938 tinglyst skøde fra Niels Hove til Viggo Hove.

14.06.1900 tinglyst skøde fra L. H. Nielsen til Niels Hove Nielsen, og hvor det er tilføjet, at

købers navn iflg. forevist navnebevis af 20.12.1905 er ændret til Niels Hove.

10.01.1867 tinglyst skøde fra N. Larsen Hove til Laurits Hove Nielsen.

På Egnshistorisk arkiv i Vestervig findes en maskinskrevet folketælling f. Boddum sogn fra 1880¹), som giver et godt øjebliksbillede af beboerne i gården for godt 100 år siden:

Navn	alder	ægtesk.-stilling	født i (sogn)	familie-stilling, erhverv
9. en gård				
Laust Houe Nielsen	38	gift	Boddum	gårdejer
Maren Madsen	37	gift	Visby	hustru
Maren Houe Nielsen	11	ugift	Boddum	} deres børn
Niels Houe Nielsen	7	ugift	Boddum	
Ane Marie Nielsen	5	ugift	Boddum	
Kirsten Houe Nielsen	1	ugift	Boddum	
Niels Larsen Houe	75	enkem.	Boddum	mandens far, forsørges af sønnen.
Hanne Madsen	26	ugift	Visby	tjenestepige
Peder Kristian Lauridsen	23	ugift	Ydby	tjenestekarl

Det, man især skal lægge mærke til, er, at den forhenværende ejer, Niels Larsen Hove, sidder på aftægt i gården. Blandt børnene ses den 7-årige Niels Hove Nielsen, som senere overtog gården.

I 1882 blev gården flyttet ud til den nuværende placering. Før den tid lå den i byen²). Efter udflytningen har den heddet "Vester Fuglebæk", men fra gammel tid har den heddet "Kroghgaarden" eller "Krogen".

Hvis man vil have et indblik i familiemønsteret fra den foregående generation, kan man ty til folketællingen 1845¹), som fortæller:

Blandt børnene ses Laurits Nielsen, 4 år. Han kaldes i de forskellige skriftlige kilder i flæng Lars, Laust eller Laurids, selv om der er tale om samme person, og han blev senere som voksen ejer af gården.

Navn	alder	ægtesk.-stilling	født i (sogn)	familie-stilling, erhverv
17. en gård Niels Larsen Houe	41	gift	Boddum	gårdmand
Maren Clemmendsdatter Christiane Nielsen	36	gift	Ydby	hustru
Ane Kirstine Nielsen	10	ugift	Boddum	} deres børn
Maren Nielsen	8	ugift	Boddum	
Laurids Nielsen	6	ugift	Boddum	
Kirsten Nielsen	4	ugift	Boddum	
Christiane Jensdatter	2	ugift	Boddum	} tjenestepige
	20	ugift	Kettrup	

I de foregående skøde- og panteprotokoller er der et alfabetisk register på sælgeren, men hvis en ejendom er handlet i flere omgange, kan det være lidt vanskeligt at holde styr på. Det sikreste er derfor at skrive til Matrikelarkivet³) og anmode om en udskrift af sogneprotokollen til matriklen 1844. Sogneprotokollen er et forarbejde, som er udført længe før 1844, - for Boddums vedkommende ca. 1820. Det anføres heri, at matr. nr. 15 ejedes af Jens Madsen Leed, og iflg. den gamle matrikel havde gården et hartkorn⁴) på 5 tdr. 4 skp., men var senere blevet udstykket i 15-a, 15-b og 15-c, og hvor Niels Larsen Houe blev ejer af hovedparcellen 15-a. Når man bestiller udskrift af markbogen, kan man samtidig bestille udskrift af ældste hartkornsekstrakt fra Matrikelarkivet (udarbejdet ca. 1811, men har været i brug i en længere årrække). Når der kom en ny ejer, blev den gamle ejers navn streget over, og der blev tilføjet den nye ejers navn. I det aktuelle tilfælde er første ejers navn anført: Rasmus Abrahamsen, men dette er senere overstreget og erstattet af: Jens Madsen Leed.

Med disse nyttige oplysninger kan man så gå i gang med skøde- og panteprotokollerne og finde følgende skøder:

12.10.1820 tinglyst skøde fra Rasmus Abrahamsen til Jens Madsen Leed.

08.12.1831 tinglyst skøde fra Jens Madsen Leed til (broderen) Mads Madsen Leed.

1830 - ? - 1835 skøde fra Mads Madsen Leed til Niels Andersen Myg og Niels Christian Christensen.

Af uforklarlige grunde kan dette skøde ikke

findes i skøde- og panteprotokollen, men handelen kan bevises indirekte gennem salg af tiender på samme gård fra Mads Madsen Leed til samme købere. Mads Madsen Leed skriver i skødet, at det drejer sig om tiender af hartkorn 4 tdr. 5 skp. 2¼ alb. ”som er Hovedparcellens Hartkorn af min forhen ejede Gaard, ‘Kroghgaarden’ kaldet, beliggende i bemeldte Boddum Sogn og Bye”.

15.12.1836 tinglyst skøde fra Niels Andersen Myg og Niels Christian Christensen til Niels Lauridsen Houe.

Det er på dette tidspunkt, at familien Hove kommer til at eje og bebo ejendommen, og derefter går den fra far til søn i 4 led helt indtil 1973.

Hvis vi vender tilbage til skødet fra Rasmus Abrahamsen, tinglyst 12.10.1820, så sælger han ”min ifølge Skjøde af 24. juni 1811, tinglæst 1. August 1811 tilhørende Gaard i Boddum Bye - -”. Sådan en passus letter det videre undersøgelsesarbejde, og man kan derfor finde frem til næste skøde:

01.08.1811 tinglyst skøde fra Ole Krogh til Rasmus Abrahamsen.

På tilsvarende måde kan man finde frem til det mest interessante skøde, nemlig da gården som fæstegård under Boddumbisgaard solgtes til fri selvejergård og købtes af gårdens sidste fæstebonde, Ole Krogh, for 900 Rigsdaler. Der var dog indføjjet et klart vilkår om, at gården ingensinde måtte sælges til en anden hovedgård og blive hoveripligtig til denne. Ejeren af Boddumbisgaard frasolgte al sit fæstegods til bønderne ved skøder af 20.06.1804, tinglæst 08.08.1805.

Den sidste fæstebonde, Ole Krogh, hed i virkeligheden Ole Pedersen, og vil man vide noget om hans familieforhold, kan man benytte folketællingen 1801¹), som ser således ud:

Som det ses af foregående, så er de nyttigste redskaber, man kan benytte til at finde en selvejergårds historie, hovedsagelig skøde- og panteprotokollerne suppleret med folketællinger, samt ikke mindst matrikeloplysninger. Hvis man er kommet helt i knibe, kan man også tage ind til matrikelarkivet og se på ældste matrikelkort (1811), hvor ejers navn er påskrevet hovedparcellen på kortet. Matrikelkortet har været i brug en længere årrække, og når der kom en ny ejer, stregede man det første navn ud og påførte næste ejers navn. Det er samtidig en god

2 generationer på »Vester Fuglebæk»
 Fra venstre: Valborg Houe, en sønderjysk feriepike, Stinne Houe, Lilly Houe, Niels Houe, Viggo Houe

dobbeltkontrol til skøde- og panteprotokollerne, hvis man vil være sikker i sin sag.

Navn	familie- stilling	al- der	ægtesk.- stilling	erhverv
15. familie Ole Pedersen	hosbonde	52	} begge i 1. ægte- skab	gaard- mand
Kirsten Nielsdatter Peder Andersen	kone	58		
Peder Nielsen Maren Lund	} pleye- børn	15	} ugifte	
		7		
		80	enke e.l. ægtesk.	almisse- lem

Når man skal finde en ejendoms historie længere tilbage i tiden (som fæstegods), må man gå til godsarkiverne, som opbevares i landsarkivet i Viborg (men i Boddum Bisgaards tilfælde med kopi af registre til fæste- og skifteprotokol i Egnshistorisk Arkiv i Vestervig). I navnregisteret⁵⁾ til fæsteprotokol finder vi nu Ole Krog, som fik udstedt fæstebrev 13.08.1795 på ”den gård i Boddum sogn og by, som Niels Nielsen sidst beboede, men af armod fragik”, hvilken gård, af hartkorn 6 tdr., Ole Krog (fra Thyholm) i sin livstid måtte fæste på følgende vilkår:

1. gårdens bygninger, besætning og inventar modtageren fæsteren i den stand, som det er anført i den foretagne syns- og taksationsforretning, og at han ved dødsfald

- eller fratrædelse afleverer det i samme stand.
2. at fæsteren betaler alle kongelige skatter som nu forefindes eller i fremtiden måtte blive pålagt, samt udreder forrige fæsters restance på 7 rigsd. 3 mark 2 skilling.
3. at fæsteren forretter hoveri til Boddumbisgaard som ”for en hel plov” (d.v.s. for 1 helgård) samt betaler i årlig landgilde (= fæsteafgift) 6 tdr. ”godt og forsvarlig velanset byg” samt forrige års restance på 2 tdr. 3 skp. byg.
4. fæsteren kan unklade at betale indfæstning (= kontant engangssum ved nyt fæsteforholds indgåelse).
5. iøvrigt retter fæsteren sig efter landets love, alt under dette fæstebrevs fortabelse.

Det har således været noget af et fallitbo, som Ole Krog skulle til at tage fat på. Tidligere i 1700 tallet havde hoveriet været ubestemt, - bonden havde bare at stille, når han blev tilsagt, men ved overenskomst af 16.04.1792⁶⁾ var hoveriet blevet bestemt således, at hver bonde vidste, hvor meget han havde pligt til at yde. Hver helgård fik tildelt 68-70000 alen² (ca. 2,7 ha.) af hovedgårdsmarken, som pågældende fæstebonde skulle passe fuldstændigt (pløje, harve, så, høste og samle sten m.v.) samt bjerge hø på 36-37000 al² (ca. 1,4 ha.) engareal, samt udkøre gødning på ca. 15000 al² (ca. 0,6 ha.). Desuden skulle der til hovedgården leveres 6 læs

fladtørv, 8 læs skudtørv og 2 læs lyng. Endvidere var der fastlagt et antal spanddage (hvor bonden skulle stille med hestespand, f.eks. ved kørsel med korn, som skulle sælges), samt et antal gangdage (hvor der kun skulle møde en karl til f.eks. at tærsk eller reparere bygninger på hovedgården). Hoveriet til Boddumbisgaard fungerede til 1. nov. 1803, og for de sidste 3½ år er der bevaret en protokol, hvori det nøje er anført, hvad bonden skulle udføre på de enkelte gang- og spanddage.

For at give et indblik i dette, gengives nedenfor, hvilket hoveri Ole Krog skulle yde (udover markarbejde, høbjergning og tørvegravning) som gang- og spanddage i tidsrummet 1. maj 1800 - 1. maj 1801:

		spandd.	gangd.
2. juli	blandet i mød- dingen (blandet staldgødning med jord)	1	1
8. juli	gårdens (bygning-) reparation	1	1
10. juli	do.		1
11. juli	do.		1
21. juli	reparation af hoved- get	1	1
13. nov.	renset byg		1
9. dec.	tærsket		1
22. dec.	renset byg		1
23. dec.	tærsket		1
12. mts.	renset korn		1
26. mts.	tærsket havre		1
8. april	renset dito		1
23. april	(ud-)skibet korn		1
I alt		3	13

I godsarkivet findes der desuden fra enkelte år i 1700 tallet nogle såkaldte jordebøger, d.v.s. en fortegnelse over de til hovedgården hørende fæstebønder, med angivelse af navn, fæstegårdens hartkorn og matrikelnr. iflg. Chr. V's matrikel 1688, samt, for enkelte godsers vedkommende, også hvad den årlige landgilde var. For Boddumbisgaard er det så heldigt, at der findes jordebøger fra årene 1738, 1762, 1778 og 1789.

Hvis vi et øjeblik holder fast i Ole Krogs fæstebrev, så blev det oplyst, at hans forgænger hed Niels Nielsen, og i jordebogen dateret 18.08.1789 finder vi således:

matr. nr. 15 af hartkorn	4.6.0.2
Niels Nielsen Krog	
½ af nr. 28 af hartkorn	0.6.3.1
- dette kaldes Balle	
i alt	5.5.0.0

landgilde ialt 6 tdr. 6 skp. byg

1 hel plov (d.v.s. der ydes hoveri som 1 helgård).

I folkefortællingen 1787⁷⁾ (den første af folketællingerne) ser familie billedet således ud:

Navn	familie- stilling	al- der	ægtesk.- stilling	erhverv
Niels Krog	hosbonde	32		bonde og gaard- beboer
Mette Jens- datter	hans kone	33	begge i 1. ægte- skab	
Niels Nielsen	deres børn	6	} ugifte	
Jens Nielsen		4		
Anne Niels- datter		1		
Kirsten Pe- dersdatter	tiene- stue- quinde	32	ugift	inderste og al- misse- lem
Maren Lund	tiene- stue- quinde	60	enke efter 1. ægtesk.	

Det mest nærliggende er derpå at se, om der skulle være et fæstebrev for Niels Nielsen. I navnerregisteret kan man derpå finde frem til 06.11.1781 udstedt fæstebrev til Niels Nielsen, født i Lyngs (Thyholm) på "Kraagen" i Boddum, matr. nr. 15 af hartkorn 4.6.0.2 samt halvpart i et sted kaldet "Lille Balle" under nr. 28 af hartkorn 0.6.3.1, som ialt udgør hartkorn 5.5.0.0, som Anders Michelsen sidst havde i fæste, men som han på grund af fattigdom og legemlig skrøbelighed nu frivillig afstod.

Vi ved nu, at forrige fæster hed Anders Michelsen, og at han afstod gården i 1781.

Når en fæstebonde eller hans kone døde, så var det godsbesidderen, der var skiftemyndighed og dermed skulle sørge for fordeling af arv og gæld. I dag ville vi anse dette for betænkeligt, for godsbesidderen var sjældent en uvildig instans, som en offentlig skifteret.

I registeret til Boddumbisgaards skifteprotokol finder vi således frem til skiftet efter Anders Michelsen. Et sådant skiftebrev er en enestående mulighed for at kigge indenfor i et bondehjem for 200 år siden og se, hvad der var af bohaver, beklædningsgenstande og husgeråd. Der fremgår intet om besætning, markredskaber o.l., for dette havde den ny fæster Niels Nielsen overtaget. I let omskrevet form lyder skiftebrevet:

»Anno 1784, den 26. Maj indfandt sig på velædle og velbyrdige hr. commerceråd Sommer til Todbøl og Boddumbisgaard hans vegne

skoleholderen Claus Langemark fra Boddum skole i dødsboet efter afgangne Anders Michelsen i Boddum medbringende tvende vurderingsmænd ved navn Niels Nielsen og Thorkild Christensen, begge af Boddum, for at registrere og vurdere, hvad afgangne Anders Michelsen har efterladt sig, til efterfølgende skifte og deling imellem hans efterladte enke og afdødes børn af første ægteskab, nemlig en søn Michel Andersen, som ifølge loven selv er myndig, og som ved forretningen er til stede. Desuden en datter, Karen Andersdatter, på hvis vegne var mødt hendes formynder, Niels Hansen af Dover. Endelig var enken til stede sammen med hendes laugværge Mads Møller af Boddum mølle. I overværelse af ovennævnte blev skiftet forrettet som følger:

Når nu boets indtægt med udgiften modregnes, ses at udgiften overstiger indtægten med 2 Mk. 2 Sk., og altså er det soleklart, at der intet kan blive til arv og deling mellem enken og de anførte børn og arvinger. Dernæst erklærede enken, at hun ville betale enhver, som havde noget i boet at fordre, såfremt hun måtte beholde det, som var registreret og vurderet, skønt det ikke opnår den værdi som udgiften, hvilket den myndige arving og de umyndiges formyndere var tilfreds med. I den anledning blev alt, hvad der er beskrevet og vurderet overgivet til enkens fri rådighed efter ovenstående erklæring, og at hun forøvrigt holder skifteforvalteren skadesløs for alle krav, som måtte følge af dette skifte. Således er det skifte herved sluttet og tilendebragt, og som vi bekræfter herunder med samtlige vores egenhændige underskrifter.

Underskrevet på skiftestedet - på velædle og velbyrdige hr. commercerådens vegne, Claus Langemark (samt underskrevet af arvinger, værger og vurderingsmænd)".

Ser man efter i Boddum kirkebog fra 1784, vil man finde, at Anders Michelsen blev begravet d. 2. maj, 74 år gammel, - han er således født ca. 1710. Anders Michelsen kan vi følge langt tilbage i tiden på denne gård. Således finder vi ham ifølge jordebogen af 16.11.1778 og 24.01.1762 som fæster af hele matr. nr. 15 "Krogen" og matt. nr. 28 "Lille Balle".

Gransker vi nøjere i skifteprotokollens register, finder vi, at Anders Michelsen, så vidt det kan ses, var gift 3 gange, idet den første kone, Karen Laursdatter, døde i foråret 1752, og med hvem han havde de to børn, som er nævnt i

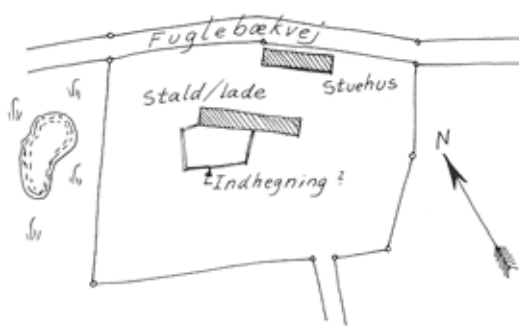
I stuen:	Rd.	Mk.	Sk
<i>sengeklæder</i>			
1 overdyne	1	2	0
1 underdyne	1	0	0
2 hovedpuder	0	4	0
2 gamle blågarns lagener	0	4	0
1 lille fyrrebord	0	1	8
1 gammel skammel	0	0	2
2 træstole	0	2	8
1 gammelt fyrreskab	0	1	8
2 setter	0	0	1
2 fade	0	0	4
1 malkepand	0	0	4
2 gl. gryn- »kubber«?	0	0	4
2 sorte gryder	0	0	3
<i>den salig mands klæder</i>			
1 gl. grå kjortel	0	0	8
1 lædervest m. messingknapper	1	0	0
1 gl. brun vadmelsvest	0	2	0
1 gl. lædervest	0	1	0
1 gl. do.	0	0	4
1 stribet nattøje	0	0	8
1 hvid vadmels do.	0	0	12
1 hvid brystdug	0	0	4
1 par skindbukser	0	2	0
1 par gl. do.	0	0	12
1 grå vest med metalknapper	1	0	0
1 grå brystdug	0	4	0
1 gl. hat med hatteslag	0	0	4
3 blågarns skjorter	1	1	8
2 halsklude	0	1	0
2 blå huer	0	1	0
3 par vanter	0	0	12
1 par blå hoser	0	1	0
2 par gl. grå hoser	0	0	12
1 par gl. sko og træsko	0	0	8
Indtægten	10	5	6
Da nu intet videre fandtes, følger udgiften således:			
Den afdødes begravelse har kostet ialt	6	4	0
Bortskyldig gæld til Mads Andersen i Boddum	2	3	0
Dette skiftes bekostning: 3 ark stemplet papir á 24 sk.	0	4	8
Før skiftebrevets beskrivelse på 3 ark	1	3	0
Summen af udgiften	11	2	8

skiftet. Den anden kone hed Maren Christensdatter, og hun døde sidst på året i 1762. Navnet på den tredie kone står ikke nævnt, men det er ikke usandsynligt, at det er den enke og almisselem, Maren Lund, som vi finder boende i gården ved folketællingerne 1787 og 1801.

Ifølge jordebogen af 09.12.1738, hvor vi første gang støder på Anders Michelsen som fæstebonde på "Krogen", havde han kun halvdelen af denne gård sammen med "Lille

»Vester Fuglebæks, ca. 1910

»Krogens», som den er indtegnet på ældste matrikelkort fra 1814, da gården lå i byen, omtrent hvor Birch, Fuglebækvej 4, nu bor (original: Matrikelarkivet, Kbh.)

Balle». Hvis man i samme forbindelse gennemgår matrikelnumrene og vil vide, hvem der havde den anden halvdel af »Krogen», så finder vi Anders Nielsen Krog, som dels havde halvdelen af denne gård og dels halvdelen af matr. nr. 1.

Gennemgår man registeret til fæsteprotokol, finder man fæsteprev af 28.12.1748 udstedt til Laurits Jensen af Gettrup »på en halvgård kaldet Krogen, som Niels Thomsen sidst beboede». Det kan desværre ikke konstateres, hvornår Anders Michelsen blev fæster af begge halvdele af »Krogen» indenfor tidsrummet 1748-1762, men det er nærliggende at antage, at Anders Michelsen har overtaget den anden halvdel ved Laurits Jensens død eller fraflytning (har ikke kunnet tidsfæstes). Anders Michelsen findes ikke anført i fæsteprotokollen, da han indtrådte som fæster, men i begyndelsen af 1700 tallet tog man det heller ikke så nøje med at få indført alle fæstepreve.

Det første fæsteprev på en del af »Krogen» lyder således:

»No. 16: Kiendis ieg underskrefven, at hafve stedet og festet Hans Neelsøn, en Bolig udi Boddum kaldis Krogen, staar udi ny Matricul for 2 Tynder 3 Skpper 1 Album Hartkoren, illigemaader, Hafver stedet Bemelte Hans Nelsøn, en Bolig udi Boddum kaldis Lille Ballegaarden, staar udi ny Matricul for 1 Tynde 5 Skpper 2 F.kar 2 Album Hartkorn; af Krogen gifver Hand Aarligen til Langilde, to tynder Byg, og tre mark for ½ Skofsvien, af Lille Ballegaarden, gifver Hand Aarligen to tynder Byg, og fire slette daler Arbejdspenge og maa Hand beholde Bemelte Boliger sien Lifestied naar Hand udi Rette tider Betaler alle Kongelige skatter og paabud, og sin Langilde Aarligen udi Rette tieder, og vere Hosbonden og Hans Fuldmægtig lydlig, og Hans Kongelige Mayestets Lov at efterlefve; dette skal holdis under dette Festebrefs Fortabelse; Til Vitterlighed under min Hond. - O. Thot.
Boddumbisgaard d. 7 october 1719».

27 oktober 1719

Så langt kan man altså komme ved at benytte godsarkivet for Todbøl/Boddumbisgaard, og hvis man vil længere tilbage i tiden, så må man ty til andre hjælpemidler.

Hvis man på biblioteket låner Trap Danmark, står der nævnt alle hovedgårde og disses ejere så langt tilbage i tiden, som de kendes. Man kan af og til få et heldigt resultat ud af at undersøge, om der i forbindelse med en godsejers død skulle findes et skifte, og dette er lykkedes i et enkelt tilfælde, nemlig da fru Helvig Rosenkrantz døde d. 27.12.1707 på Boddumbisgaard. Ved opgørelsen af boet er der naturligvis medtaget alt af værdi på Boddumbisgaard - både ude og inde, men hvad der i denne sammenhæng har særlig interesse er en fortegnelse over det underliggende bøndergods med beskrivelse af de enkelte fæstebønders gårde. Desværre er der ikke anført hartkorn eller matr. nr. ved de enkelte gårde, men da ikke andre gårde end "Krogen" har hartkornet 4.6.0.2 eller 2.3.0.1 pr. halvgård, kan den ene halvdel i hvert fald identificeres. At den anden halvdel ikke umiddelbart kan genkendes, skyldes sandsynligvis, at den kan være drevet sammen med dele af en anden gård. Om den ene halvdel af "Krogen" er det anført:

"Niels Hansen betaler i årlig landgilde 2 tdr. byg, ½ svin, 4 spindpenge⁸). Består af tvende huse, deraf 17 fag m. 10, lade, stald, fæhus og vognhus, ialt 24 fag. Er ved temmelig god magt. Har sået al sin udsæd og har ingen restance med landgilde eller skatter".

Hos de fleste bønder står det til på lignende måde, men ved enkelte findes der nogle mere ubehagelige bemærkninger, som vidner om stor armod, såsom: " - husene duer slet intet, snart faldefærdigt og øde. Jorden ligger ubesået, ej jorden pløjet. (Bonden) klager, at han ingen hjælp kan få. Skylder landgilde, men har svaret skatten".

Hvis man vil længere tilbage i en gårds historie, må man tage til Rigsarkivet i København og f.eks. starte med matriklerne 1664 og 1688 og derefter gå over til amtsregnskaberne for Dueholm - Ørum - Vestervig amt⁹) 1686-1719, hvor der findes en række ekstraskattemandtaller (ekstraskatter til finansiering af krigen mod Sverige). Der findes bl.a. en række kopskatter (ens beløb pr. hoved) kombineret med afgifter på kvæg, udsteder m.v.

Fra matriklen 1688 ser vi, at "Krogen" drives som 2 halvgårde af fæstebønderne Jens

Christensen og Gregers Madsen.

Fra kopskattens mandtal 1699-1700 svares der afgift af:

Jens Krogs Enche 3 mk. 8 sk.

1 dreng, Thomas, til gårdens avling,
fritaget 0 mk. 0 sk.

1 pige, Kiersten 2 mk. 8 sk.

Ifølge mandtallet til kop- og ildstedsskatten 1692 svares der afgift af 1 karl, 1 pige, 1 ildsted, ialt i rd. 2 mk. 8 sk.

Ifølge kop- og ildstedsskatten 1689 svares der afgift af:

Jens Christensen og hans hustru, 1 pige, 1 ildsted - Gregers Madsen, 1 datter, 1 ildsted.

Iflg. kop- og kvægskatten 1686 svares der afgift af:

Jens Christensen og hans hustru, 1 pige, 2 plage, 1 ko, 2 får, 1 svin - Gregers Madsen, enkemand, 1 datter, 1 plag, 1 ko, 1 ungkreatur.

Under Rentekammeret (1600 tallets modstykke til vores skatteministerium) kan man gennem en særlig registratur få udleveret matriklerne 1662 (gået tabt for Thy), 1664 og 1688. Matriklen 1688 anfører:

"Nr. 15 Jens Christensen og Gregers Madsen. Gl. hartkorn 4.4.0.0 (viser tilbage til matriklen 1664). Nyt hartkorn 4.6.0.2 (det er dette hartkorn, vi har brugt som ledesnor helt op til 1790, idet ingen anden gård har denne hartkornsstørrelse)".

Vi vil nu i det følgende granske lidt i tilblivelsen af matriklen 1688.

Hartkornsangivelsen fra 1664-matriklen tjente som skattegrundlag og baseredes på landgildeydelsen, hvilket i mange tilfælde var åbenlyst uretfærdigt, og man besluttede derfor at indføre et helt nyt system - en såkaldt landmålingsmatrikel, hvor hver bondes mange jordstrimler over hele sognet skulle måles op, arealet beregnes og jordens dyrkningsmæssige værdi bedømmes og takseres. Når man så lagde det hele sammen, skulle man få en mere retfærdig hartkornsangivelse.

Man startede med opmålingen i 1683 og indførte løbende alle oplysningerne i en såkaldt markbog¹⁰). For hver opmålt ager står anført hvilken bonde, der dyrkede den pågældende ager, og ved gennemgang af markbogen kunne det konstateres, at gården havde agre i følgende marker:

Krogfald	13 agre	89879 ½ al ²
Nørtoft	3 agre	10347 al ²
Burhøj Fald	2 agre	11505 al ²
Hues Land Fald	9 agre	45658 ¾ al ²
Øster Schindeløss Fald	5 agre	23534 al ²
Folbech Fald	2 agre	20503 ½ al ²
Kul Ager Fald	3 agre	41042 ½ al ²
Kul Dals Fald	3 agre	27832 ½ al ²
Gårdens dyrkede areal ialt:		270302 ¾ al ²

Formentlig »Krogens stuehus for 1882

Det ses heraf, at gården havde en trediedel af sit dyrkede areal i Krogfald og resten fordelt i 7 andre marker ("fald"). Krogfald bestod af ialt 26 agre, hvoraf denne gård alene rådede over halvdelen. Her har vi sikkert forklaringen på gårdens navn "Krogen". Desværre er marknavnet Krogfald ikke anført på udskiftningskortet fra 1793, og ingen nulevende, som jeg har kontaktet, har hørt om en lokalitet af dette navn.

Den ældst bevarede matrikel er fra 1664, og heri anføres det om gården:

Ejer: Velbyrdige Otte Scheel (ejer af Boddumbisgaard).

1 Boell. Jens Christensen og Gregers Madtzen.

Landgilde: IIII tdr. Biug, 1 Suin, ½ Gri. (gæsteri)⁸), svarende til 4½ tdr.

Hvis man ønsker at søge længere tilbage end 1660, så bliver kilderne efterhånden sparsomme, hvad angår almindelige fæstebønder. Der findes dog en kildetype, som det er et forsøg værd at se nærmere på, og det er lensregnskaberne fra 1610-1656. Hvis fæstebønderne havde været krongods, ville der have været særdeles gode muligheder for at føre en gårds historie tilbage til 1610, idet der som oftest i regnskaberne er bogført indtægter fra indfæstning ved tiltrædelse af en ny fæster. I den forbindelse nævnes ofte navnet på foregående fæster, og så vi i man kunne sammenstille en brugerrækkefølge. I det aktuelle tilfælde er "Krogen" ikke krongods, men i en privat godsejers besiddelse.

Til at finansiere sine krigseventyr udskrev Chr. IV talrige ekstraskatter, hvor der gennem lensmændene blev opkrævet et ensartet beløb af hver gård, og for at holde styr på disse indkomster, blev bøndernes navne optegnet i et ekstraskattemandt, udfærdiget landsby for landsby, samt det betalte beløb.

Lensregnskaberne er ligesom amtsregnskaberne mikrofilmet, og på en af disse¹¹) har jeg set nærmere på Penge- og Kornskatten forfalden til betaling Mikkelsdag 1653 (hvilket årstal ligger

rimeligt tæt på matriklen 1664). I denne mandtalsliste findes ingen fæstebonde ved navn Gregers Madsen, men derimod 2 ved navn Jens Christensen, som ydede hoveri til "Boddum Bispgaard", og en af disse to kan have været fra "Krogen", men sikre holdepunkter for denne teori har vi desværre ikke.

Det ses således, at man ved brug af de rigtige værktøjer kan finde en almindelig gårds historie tilbage til 1664 - eller endog længere, og det er ikke mit indtryk, at denne gårds historie er specielt nem eller svær at grave frem. Når man først får begyndt rigtigt¹²), og gennem arkivernes gulnede dokumenter kan hale brugbare enkeltoplysninger frem, så bliver man "bidt af det", og giver ikke op, før man får landsbyen sammenstillet alle brikkerne til en beretning om livet og menneskene på en bestemt ejendom gennem tre århundrede.

Kilde: Sydthy Årbog 1988, side 11-20.

¹ Afskrift af folketællingerne 1801, 1834, 1840, 1860 og 1880 på Egnshistorisk Arkiv v. G. Kjær Mortensen. Original findes i Rigsarkivet.

² Se artiklen i Sydthy Årbog 1984: "De gamle marknavne i Boddum" v. G. Kjær Mortensen.

³ Matrikelarkivet, Titangade 13, 2200 København N.

⁴ Hartkorn (=hårdt korn): et mål for en ejendoms størrelse i tønder á 8 skæpper á 4 fjerdingkar á 3 album. Hartkornsstørrelsen 4 tdr. 6 skp. 0 fj. 2 alb. er i forkortet form i teksten angivet: 4.6.0.2.

⁵ Navneregistre til fæsteprotokol og skifteprotokol findes i kopi på Egnshistorisk Arkiv.

⁶ Hoverioverenskomsten findes i kopi på Egnshistorisk Arkiv.

⁷ Fotokopi af folketælling 1787 findes på Egnshistorisk Arkiv. Original på Rigsarkivet.

⁸ Pengeafgift til afløsning af "Gæsteri", d.v.s. pligten til at modtage godsbesidderens folk, heste og hunde i indkvartering og bospise dem. Denne ret tabte gradvist sin betydning for godsbesidderen og blev afløst af et kontant beløb.

⁹ Oversigt findes i et seddelregister på Rigsarkivets læsesal.

¹⁰ Markbogen til matriklen 1688 er optaget på mikrofilm nr. S6359 M 1688 - 1652, som kan hjemlånes til Hurup bibliotek, hvor der på læsesalen står et læseapparat til brug for publikum.

¹¹ Lensregnskaber, mikrofilm nr. 18895 - kan ligeledes hjemlånes til Hurup bibliotek.

¹² Som en virkelig god hjælp for nybegyndere kan henvises til følgende 2

---

nyttige publikationer (som kan skaffes gennem biblioteket): a) Ellen Christensen-Dalsgaard: Kilder til Landejendommens Historie i Landsarkiverne. En vejledning. Arkivserien nr. 18, 1982. - b) Rigsarkivet: Hvordan benytter man kilderne i Rigsarkivet til belysning af Ejendomshistorie på Landet. Rigsarkivet 1981.